

dr. sc. TEA MAYHEW □ Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka, Rijeka

Uvod. Mala primorska mjesta hrvatskog Jadrana gube svoj identitet povezan s tradicionalnim gospodarstvom zasnovanim na ribarstvu, pomorstvu i poljoprivredi. Zbog gospodarskih promjena ta se mjesta pretvaraju u turistička naselja s kloniranim arhitekturom i djelatnostima. Istodobno se pojavljuju pojedinačne inicijative za zaštitu preostale tradicije, većinom organiziranjem raznih manifestacija koje imaju tendenciju da postanu godišnje, tj. tradicionalne. Brojna su i osnivanja privatnih ili lokalnih muzeja (zbirki) bez nužne stručne pomoći. Mnoge od tih lokalnih inicijativa usmjerene su na forsirano vraćanje tradiciji koja više nije osnova suvremenog života zajednice. Reinventacija ili izmišljanje prošlosti i tradicije proizlaze iz nerazumijevanja povijesti vlastitih predaka. Riječ je, zapravo, o tumačenjima koja odgovaraju sadašnjim potrebama i prilikama. Taj izmišljeni identitet izražen je imitacijom prošlih vremena u arhitekturi, običajima, jeziku, gastronomiji itd. Problem je u neshvaćanju neizbježnosti procesa modernizacije što se ostvaruju promjenama u gospodarskim uvjetima i životnom stilu (mnogi ljudi iz bivših ribarskih sela sada zarađuju u turizmu, uz istodobno zaposlenje u obližnjim urbanim središtima) pa nastojanja da se neki aspekti tradicionalnog života zamrznu postaju upitna.

Područni pomorski muzeji, čija je uloga istraživanje, prikupljanje, zaštita i popularizacija baštine, zbog političkih, gospodarskih i društvenih promjena pokazuju se prilično usporenima u prilagođivanju novim kulturnim potrebama, konzervativnima i odvojenima od svojeg okruženja. Stoga njihova uloga u zajednici postaje upitna. Na taj način mogu izgubiti dodir sa spomenutim inicijativama u malim primorskim zajednicama. Pronalazak rješenja za premošćivanje tog raskoraka između lokalnih zajednica kojima je potrebna stručna pomoć u (pre)oblikovanju njihova identiteta i područnih muzeja koji moraju djelovati zajedno s lokalnim zajednicama postaje imperativ. U ovom ćemo članku predstaviti nekoliko primjera lokalnih inicijativa i primjera popularizacije baštine suradnjom lokalnih zajednica i muzejskih institucija, te ćemo razmotriti mogućnosti povezivanja tradicije s procesima modernizacije. Razlog navođenja primorskih zajednica kao primjera i pomorskih muzeja jest to što su zbog većeg utjecaja turizma te zajednice pod jačim pritiskom već spomenutih promjena, a pomorski su muzeji oni koji

bi trebali čuvati i prezentirati pomorski/primorski identitet zajednica na području kojih djeluju, iako bi se slični primjeri i problemi mogli navesti i u bilo kojim zajednicama kontinentalne Hrvatske i njihovim muzejima.

EKSPANZIJA TURIZMA I GUBITAK TRADICIJE

Republika Hrvatska obuhvaća relativno velik obalni pojas, s više od tisuću otoka. To je činjenica koja se ističe u svakome turističkom promotivnom materijalu. Nacionalni identitet zasniva se na toj činjenici - mi smo pomorska zemlja, pomorski narod. Upitate li prosječnog hrvatskoga građanina da izrazi nekoliko asocijacija vezanih za svoju domovinu, to će pomorsko obilježje zasigurno biti među njima, ako neće biti i jedino. Ako vaše istraživanje zahvaća malo dublje i pokušate dobiti opis tog pomorskog obilježja, vaš će ispitanik vjerojatno krenuti u opisivanje posebnosti temperamenta koji je vezan za stereotip svih mediteranskih naroda.¹ Osim toga, mogli biste dobiti opis primorskih mjesta duž obala istočnog Jadrana. Ta je slika ono što mi vjerujemo da je naš identitet, identitet naših primorskih zajednica. Elementi koji oblikuju tu sliku mogu se prepoznati kao kulturni krajobraz, arhitektura, gospodarstvo i običaji. Preciznije, sve je to povezano s tradicionalnim ljudskim djelatnostima. Krajobraz je stoljećima oblikovan gradnjom suhozidā, pomicanjem kamenja kako bi se zaštitilo nešto malo škrte plodne zemlje. Kamen je iskorištavan za gradnju nastambi i gospodarskih objekata. Komadići plodne zemlje uhvaćene u kamene okvire poslužili su za sadnju maslina, loze, povrća (većinom iz porodice kupusnjača) i voća (pretežito smokvi i badema). Suhozidi dijele vrtove od pašnjaka i štite plodove od životinja. Kilometri zidova oblikuju poseban prostor za ispašu ovaca. Kamen spaja i razdvaja, a život seljaka sastavljen je od zemljoradnje i stočarstva. Osim toga, tradicionalno je gospodarstvo primorskih zajednica bilo vezano za ribarstvo i pomorstvo, što je ujedno bio i način kulturne razmjene. Većinom izolirana zbog slabih veza, ta su autarkična gospodarstva nastojala iskoristiti sve što su im pružali prirodni uvjeti. Živjeli su, kako vjerujemo, samoodrživo. Te su male primorske zajednice ujedno razvile cijelu mrežu običaja vezanih za prirodni ritam života i privređivanja. Nenarušeni prirodni krajobraz i ljudi koji žive u skladu s prirodom - to je ono što mi zamišljamo idealnim u našim

1 Nevena Škrbić Alampijević s Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu predstavila je nekoliko zanimljivih rezultata istraživanja stereotipa primorskog identiteta Hrvata u svojem predavanju *Creating Identity on the Mediterranean (Stvaranje identiteta na Mediteranu)* na XV. forumu *Asocijacije pomorskih muzeja Mediterana* u Rovinju 21. rujna 2009.

primorskim zajednicama. Čak i službeni turistički promotivni moto glasi *Hrvatska - Mediteran kakav je nekad bio*. Međutim, koliko to doista odgovara stvarnosti?

Navedena se slika postupno počela mijenjati krajem 19. stoljeća. Promjene su bile usmjerene u dva pravca. Najprije se dogodila ekspanzija primorskih gradskih središta potaknuta industrijskim razvojem. To se dogodilo s Rijekom, Zadrom, Šibenikom, Splitom. Urbana je ekspanzija zahvatila i obližnje male zajednice koje se pretvaraju u predgrađa i postaju najvažniji izvor radne snage za velike industrijske pogone, osobito za brodogradilišta. Druga, manje agresivna, ali ne i manje prodorna promjena bila je invencija turizma. Početak turističke djelatnosti na hrvatskom Jadranu povezuje se s kasnim 19. stoljećem i ulaganjima austrougarske više klase. Ona gradi vile i odmarališta na sjevernom Jadranu, koji postaje baza za daljnju gradnju hotela i svih ostalih turističkih naselja duž obale. Turistička ekspanzija dosegla je svoj vrhunac prije tridesetak godina i od tada turizam postaje vrlo važan, ako ne i najvažniji izvor državnih prihoda. Razvoj turizma ima golem utjecaj na izgled primorskih mjesta. Kulturni krajobraz znatno se promijenio jer su hoteli uglavnom građeni u stilu posve drugačijemu od tradicionalne arhitekture. U primorskim selima hoteli su odmah prepoznatljivi iako su mnogi građeni izvan samog središta naselja. Turizam je također utjecao na svakodnevno privređivanje primoraca. Brojni od njih našli su zaposlenje u toj novoj gospodarskoj grani. Kako je turizam sezonski, što znači da je i većina aktivnosti koncentrirana u ljetnim mjesecima, zimsko je razdoblje ponovno slobodno za bavljenje tradicionalnim gospodarstvom vezanim za ovčarstvo i zemljoradnju. Na taj način primorci su kombinirali tradicionalni život s novim приходima iz turizma. Nadalje, lokalno je stanovništvo preuredilo svoje kuće u apartmane za iznajmljivanje. To je drugi važan utjecaj koji je promijenio vizuru malih primorskih naselja, u kojima se građevinsko područje proširilo, smanjujući prostor tradicionalne zemljoradnje.

Ljudi iz tih primorskih mjesta potpuno su promijenili način života i većini su se njih, zahvaljujući turizmu, poboljšali životni uvjeti, što, pojednostavnjeno, znači da su od siromašnih ribara i seljaka postali srednja klasa građana koji tijekom ljeta naporno rade u turizmu i uživaju plodove svog rada zimi. Obalna naselja danas nadilaze kategoriju ruralnih područja koja je vrijedila do 1970-ih godina. To su urbana/suburbana područja čiji stanovnici žive od kombinacije turizma i zaposlenja u obližnjim gradovima. Zemljoradnja, ribarstvo i stočarstvo minimalizirani su do razine koja pokriva njihove osobne potrebe, pa čak i do razine hobija.

Važno je naglasiti da postoji znatna razlika između promjena koje proživljavaju obalne i otočne zajednice. Otoci su bili, a neki su još uvijek, izvan industrijskih zona i slabije su turistički razvijeni. Određena se razlika može zamijetiti u urbanizaciji i industrijalizaciji sjeverno-jadranskih otoka (Kvarner) i dalmatinskih otoka na jugu. Grad Rijeka utjecao je na brži razvoj i industrijalizaciju

kvarnerskog područja, a time i otoka, osobito Krka, koji je najbliži kopnu. No otoci koji su udaljeniji od obale izoliraniji su od procesa modernizacije i izuzeti su iz glavne prometne povezanosti. Stoga se može zamijetiti da je kombinacija tradicionalnoga gospodarstva i turizma nježnija, a preživjeli su oblici tradicije u arhitekturi i kulturnom krajobrazu zastupljeniji. Ti udaljeniji otoci također su i slabije naseljeni, pa je i ljudski utjecaj danas slabiji. Dok je na obali depopulacijski proces gotovo zaustavljen, ili bar smanjen, neki će otoci uskoro ostati pusti. Mali broj stanovnika otoka obrnuto proporcionalno jamči očuvanje većeg broja tradicionalnih elemenata, ali nestaje broj njihovih prenositelja. Tu tvrdnju potkrepljuju otočna naselja Beli i Lubenice na otoku Cresu. Oba su smještena na uzvisinama ponad mora, ali bez izravne pomorske veze i s vrlo lošim cestama koje ih povezuju s urbanim središtem otoka - gradom Cresom. Stoga, bez obzira na činjenicu da su relativno blizu obale i velikoga urbanog središta - grada Rijeke, i Beli i Lubenice ostaju izvan snažnih modernizacijskih procesa, kao i izvan razvoja bilo kojeg oblika masovnog turizma (nema hotela). U kombinaciji s depopulacijom, ta su naselja nakon Druge svjetske rata ostala u relativno intaktnom stanju i većina današnjeg stanovništva treće je životne dobi. Oni žive od tradicionalnog ovčarstva i sitne zemljoradnje te od mirovina koje su uglavnom stekli radeći u Rijeci. I Beli i Lubenice prepoznati su kao idealna mjesta za razvoj ekoturizma i agriturizma i u njima se provodi nekoliko projekata zahvaljujući mladim ljudima koji su ovamo došli s kontinenta. Osnova je tih projekata vrednovanje prirodnih i kulturnih resursa (baštine) i njihove interpretacije za potrebe kulturnog turizma.² Na taj se način stvaraju uvjeti da mlađe generacije otočana ostanu u svome rodnom kraju ili da se oni iseljeni vrate, a možda i dosele novi s kopna te da se ostvare mogućnosti privređivanja na osnovi tradicije, u kombinaciji s turizmom.

KULTURNI TURIZAM I PONOVO OTKRIVENA TRADICIJA

Turizam je danas nedjeljiv dio gospodarstva Jadrana. Pojedina mjesta gotovo posve ovise o toj nepredvidljivoj i čudljivoj djelatnosti. Štoviše, suočeni smo s gotovo obrnutim procesom u kojemu obalna industrijska središta zbog propadanja velikih industrijskih pogona pokušavaju naći svoje mjesto na turističkim kartama, promovirajući tzv. industrijsku baštinu u svojim kulturno-turističkim paketima.³ Istodobno male primorske zajednice ponovno vrednuju i oživljavaju svoju baštinu kao osnovu za svoju kulturno-turističku ponudu. Prekrasno plavo more, dramatična vapnenačka obala i toplo sunce, što su kao glavna atrakcija privlačili turiste 1970-ih i 1980-ih godina više nisu dovoljni da zadovolje potrebe današnjih visokosofisticiranih turističkih grupa i da pobijede u žestokoj konkurenciji na turističkom tržištu. Potrebno je ponuditi nešto posebno, nešto različito od ostalih mediteranskih zemalja. Važno je potvrditi elemente koji oblikuju naš identitet, koji nas čine drugačijima od "ostalih". Svi oni vape za tradicijom. Specifičan marke-

² Više informacija o tim projektima vidjeti na web stranicama udruge Eko-Centar Caput Insulae Beli <http://www.supovi.hr/> i Eko-Park Pernat <http://www.ekoparkpernat.org/>.

³ Slični se procesi događaju i u drugim dijelovima Europe, primjerice u Velikoj Britaniji; vidjeti: Hewison, R., 1987., *The Heritage Industry: Britain in a Climate Decline*, London, Methuen.

ting turističke destinacije danas zahtijeva revalorizaciju baštine kako bi se svakom od turističkih mjesta dodala posebna vrijednost. Pri tome se jednako vrednuje i prirodno i kulturno nasljeđe. Nužnost zaštite i prezentacije baštine danas ne potiču samo konzervatori i institucije za zaštitu spomenika kulture, već i turističke agencije i marketinški stručnjaci, koji imaju više utjecaja na lokalne zajednice nego konzervatori. Dok je rad konzervatora spor i gotovo nevidljivih rezultata, potrebe tržišta bilježe golem pomak. Interpretacija prošlosti i tradicije postala je gotovo najvažnija zadaća svih turističkih agencija i udruga.⁴ Interpretacije prelaze znanstvena ili stručna objašnjenja koja bi mogla biti opterećenje za sadržaj što se nudi prosječnom potrošaču, tj. turistu. Naglasak je na mitovima, legendama i estetskoj privlačnosti u kojima se svaka znanstvena istina razvodnjava.

Kao što je Ivan Gaskell zamijetio o Velikoj Britaniji, u kojoj je materijalna baština "blago", a njezina paradigma seoska kućica s vidljivom konstrukcijom od drvenih greda i krovom od šiblja⁵, na hrvatskom se Jadranu odjednom dogodio procvat kamenih kuća. Renoviranje tradicionalnih kuća za potrebe turizma započelo je prije nekoliko godina u Istri i postupno se proširilo po cijeloj obali. Zdanja su zidana po tzv. *istarskome modelu* jer se on pokazao najprivlačnijim za turiste. Većina starih, tradicionalno građenih kuća na obali sačuvano je izvan velikih urbanih središta. Baština preživjela izvan glavnih obalnih turističkih destinacija odjednom je ponovno otkrivena kao potencijal za razvoj turizma u ruralnim primorskim zonama. Primjeri koji se oglašavaju u novinama vrlo često pokazuju uspješan spoj baštine i novih potreba u turizmu. U riječkome *Novom listu* učestalo se objavljuju uspješni primjeri obitelji koje su obnovile svoje tradicionalne kuće i pretvorile ih u turističke apartmane. Novinarski je naglasak na osobnom nastojanju tih ljudi da zaštite baštinu i istodobno pridonese razvoju gospodarske grane od najvećega državnog interesa, tj. turizmu. U *Novom listu*⁶ od 23. listopada 2009. objavljena je priča o obitelji koja je u jednom selu, samo nekoliko kilometara u zaleđu Crikvenice, na tradicionalni način obnovila naslijeđenu kuću. Njihova obnovljena kuća ima centralno grijanje, bazen i mirisni vrt. Vlasnici su htjeli zadržati osjećaj tradicije i opremili su apartmane starinskim namještajem koji su naslijedili zajedno s kućom. U nastavku toga malog kompleksa obitelj je uredila etnomuzej. Sljedeći im je korak renovirati naslijeđeni, iako davno zapušteni maslinik i vinograd. Mogli bi se zapitati što nije u redu s tim primjerom? Problem je u interpretaciji baštine. Pri rekonstrukciji kuće u ovom specifičnom primjeru građevinari nisu poštovali tradicionalnu arhitekturu, tako da je s kuće otučena fasada kako bi se postigao dojam kamene kuće, onakve kakva je uvriježena u Istri, ali nije tradicionalna za to područje. Osim te, očito tehničke pogreške, tradicionalna kuća zasigurno nije imala ništa od prethodno spomenute opreme - centralno grijanje, internetsku mrežu, bazen ili mirisni vrt. Nakraju, problem je i u nazivu. To više nije tradicionalna kuća već je ona

samo tako predstavljena turistima. Nažalost, ni novinari nisu zamijetili tu varku, tj. raskorak između stvarnosti i interpretacije već su naglasak stavili na oživjelu tradiciju.

Nadalje, pri analizi novinskih napisa može se primijetiti da su termini kao *tradicija*, *baština* i *identitet* vrlo popularni i vrlo često korišteni u političkom vokabularu. U istome *Novom listu*⁷ od 29. studenog 2009. objavljen je i manji članak, također o tradiciji, ali u kontekstu političke kampanje Vesne Pusić, koja je u posjeti otoku Krku, uživajući u tradicionalnim otočkim delicijama, naglasila važnost očuvanja baštine i tradicionalnih vrijednosti. Dakle, svijest o očuvanju baštine uvelike je razvijena, međutim, nedostaje osviještenost o potrebi njezine primjerene i stručne interpretacije i prezentacije.

POTRAGA ZA IDENTITETOM I IZMIŠLJANJE TRADICIJE

Gospodarski razlozi za vraćanje tradiciji u novom kontekstu također su povezani s nekim društveno-političkim problemima zemalja u tranziciji kao što je Hrvatska, u kojoj svaka ekonomska kompeticija s ostatkom razvijenog svijeta ima vrlo malo izgleda za uspjeh. Male nacije kao Hrvatska, dezorijentirane u globalizacijskim procesima i pritisnute recesijom, suočavaju se s gubitkom identiteta, što je usko vezano za pad osjećaja ponosa. To je razumljivo, jer kako bi itko mogao biti ponosan u besparici, pri gubitku posla i općem padu društvenih vrijednosti? U neizvjesnoj budućnosti ljudi se okreću nečemu stabilnome, poznatome - vlastitoj prošlosti. Njihova baština i kultura posljednja su prilika za njihovu emancipaciju i izgradnju samopouzdanja.⁸

Ljudi postaju osjetljiviji prema vlastitoj prošlosti i na taj način prema vlastitoj baštini.⁹ Osim očitoga i već objašnjenog razloga za iskorištavanje baštine u turističkoj djelatnosti, male se primorske zajednice okreću vlastitoj tradiciji, koja je u ne tako davnoj prošlosti zbog socijalističke ideologije o neizbježnom progresu čak i nasilno devalvirana i devastirana. Sve je više inicijativa za zaštitu i rekonstrukciju baštine. To se većinom odnosi na rad lokalnih kulturnih udruženja, orijentiranih prema izvođenju različitih segmenata tradicijske kulture - ples, pjevanje ili neku kostimiranu izvedbu (većinom je riječ o kopijama narodnih nošnji), zatim već spomenutim rekonstrukcijama starih kuća, uskrsnuću tradicionalnih događanja u novom kontekstu (većinom u turističke svrhe), traženju starih recepata za pripremu jela u restoranima koji često i interijerom oponašaju stare gostionice, konobe, podrume i sl. Osim toga, lokalni su intelektualci inicijatori prikupljanja i zaštite lokalnog jezika i povijesti svojih zajednica. Ironično je, ali neka se od tih udruženja, čija je misija očuvanje lokalnog dijalekta, čak ni na zajedničkim sastancima ne sporazumijevaju na tom istom dijalektu koji nastoje održati na životu. Nasuprot tome, većina se napora pretače u objavljivanje rječnika ili pak nekih publikacija na dijalektu koji je na rubu izumiranja.

Problem je u tome što ne postoji sustavan pristup u prenošenju baštine koji bi trebao voditi oblikovanju i oču-

4 Hrvatska vlada donijela je *Strategiju razvoja kulturnog turizma*. Na taj je način kulturni turizam postao jedan od nacionalnih prioriteta. Demonja, D., 2005., *Institutional net of cultural tourism*, u: *Ethnology and Cultural Tourism*, Petrovic Les, T., Pletenac, T., ur., Zagreb, FF Press, str. 15.

5 Gaskell, I., 2001., *Visual history*, u: *New perspective in historical writings*, Burke, P., ur., Polity, str. 208.

6 Krajinović Zeljak, M., 2009., *Baština u službi turizma*, *Novi list*, 23. studenog, str. 19.

7 M. T., 2009., *Vesna Pusić za očuvanje tradicijskih vrijednosti*, *Novi list*, 23. studenog, str. 19.

8 Šola, T., 2001., *Marketing u muzejima ili o vrlini i kako je obznanimi*, Hrvatsko muzejsko društvo, Zagreb, str. 19-22.

9 Lowenthal, D., 1985., *The past is a foreign country*, Cambridge University Press, str. 35-73.

vanju identiteta neke zajednice. Na taj se način otvara prostor da se tradicijske forme ili kodovi prenose u život, ali u potpuno novom kontekstu. To je, doduše, evolucijski proces, pri čemu zajednica selektira tradicijske elemente, napuštajući one manje uspješne, a nastavljaći one bolje i usavršavajući ih. Ondje gdje su stare forme ili kodovi izgubljeni, otvara se mjesto za invenciju, tj. izmišljanje tradicije.¹⁰ Tako neki tradicionalni događaji koji su uskršli i upleteni su u novi kontekst prestaju biti kontinuitet, već su zapravo nova tradicija. Na primjer, okružje grada Rijeke ima kontinuitet u održavanju mesopusnih običaja. Zaobilazeći dulju raspravu o tome kako su se ti običaji postupno promijenili u ruralnim i suburbanim područjima, važnije je spomenuti kako oni postaju nova tradicija, stvorena kao godišnje događanje pod naslovom *Riječki karneval*, koji se općenito spominje kao "već tradicionalni". Međutim, povijest tog događaja vrlo je poznata i nema utemeljenja u nekim vrlo davnim, tradicionalnim događanjima. Godine 1982. Turistička zajednica grada Rijeke organizirala je karnevalsku povorku središtem grada u kojoj su sudjelovale maskirane grupe iz riječkog zaleđa i primorskih mjesta, iako sam grad nije imao takvu tradiciju. Zahvaljujući turizmu, taj je prije svega ruralni običaj penetrirao u jedno urbano područje, ali u posve novom kontekstu. Nadalje, postao je jedan od najvažnijih događaja koje turistička zajednica organizira i promovira.¹¹

Navedeni bi se primjer mogao smatrati uspješnim povezivanjem tradicije i potreba suvremenog života odnosno zabave. Svejedno, postoji tanka crta između kontinuiteta tradicije u novom kontekstu i imitacije tradicije koja je izgubila svoju osnovu u suvremenom životu. Kao najočitiiji primjer toga možemo spomenuti zavičajne zbirke. Tijekom turističkog buma pojedine su morske zajednice počele prikupljati i predstavljati svoju materijalnu baštinu, a takve su zbirke uglavnom činili etnografski predmeti. Te su inicijative uvijek dolazile od grupice lokalnih entuzijasta. Nažalost, njihove su težnje uvijek bile usmjerene stvaranju zavičajnog muzeja, ali bez pomoći muzeološke struke. Objekti su prikupljeni s upitnim smislom i često smješteni u neku od još uvijek očuvanih ili za tu posebnu namjenu obnovljenih tradicionalnih kuća ili povijesnih građevina, a u nedostatku takve, predmeti su smješteni u javne prostore (npr. u općinske zgrade). Katkad su ipak stručnjaci i kustosi sudjelovali u postavljanju takvih zavičajnih zbirki, ali tu prestaje svaki daljnji stručni angažman. Osnovane su brojne zavičajne zbirke i jedini im je razlog da budu otvorene i pokazivane tijekom turističke sezone, uz interpretaciju turističkih vodiča. Svejedno ne treba zanemariti činjenicu da su te zbirke znatan doprinos i zapravo su često osnova za daljnje očuvanje baštine i za kontinuitet identiteta jedne male zajednice. Međutim, cijeli se taj smisao gubi s obzirom na to da predmeti zbirke ostaju odijeljeni i bez doticaja s ljudima kojima pripadaju. Zbirke su mrtvi kapital kad se sagleđaju kroz potrebe jedne male primorske zajednice koja je izložena mijenama i stoga joj je potreban interaktivni

pristup baštini radi (pre)oblikovanja vlastitog identiteta. Materijalna baština pohranjena u lokalnim zbirkama ne može osigurati nikakav kontinuitet identiteta zajednice zato što joj nedostaje primjerena interpretacija. U praksi sve završava legendama i mitovima ili interpretacijama prošlosti na način koji je pogodan u danim okolnostima.

Problemi se pojavljuju kad izmišljanje tradicije nije transparentno i kad se nastoji da to bude stvarna stara tradicija. To se može očitovati u izvođenju nekih novih događaja oponašanjem tradicionalnih oblika. Izvođenje tradicije može se također promatrati kao jedan aspekt kolektivne transcencije neke zajednice koji pridonosi povezivanju njezine prošlosti i sadašnjosti. Međutim, sve može krenuti u potpuno pogrešnom smjeru ako je baština prepuštena interpretaciji površnih marketinških i na profit orijentiranih potreba. Prije svega, pogrešna interpretacija baštine proizlazi iz nedovoljnog poznavanja povijesnih i antropoloških činjenica koje se većinom prezentiraju unutar male grupe znanstvenika, i to u znanstvene svrhe, dok je lokalna zajednica kojoj ta baština pripada potpuno izvan tog svijeta jer su rezultati znanstvenih istraživanja, nažalost, prezentirani terminologijom nejasnom ili nezanimljivom prosječnom građaninu. Mnoge znanstvenike i stručnjake javnost zanemaruje jer ne znaju na zanimljiv način prezentirati svoja znanja, iako bi njihova uloga u komunikaciji baštine trebala biti ključna. Taj raskorak nadoknađuje se izmišljanjima. Nema ništa loše u glumljenju ili oponašanju nekih oblika tradicije, ali to mora biti jasno naznačeno, osobito kada je riječ o stranim posjetiteljima koji bi mogli steći dojam da su određeni predstavljeni oblici tradicije još uvijek dio suvremenog života neke zajednice. No vrlo često u turističkim promotivnim materijalima takve napomene nisu očite ili su čak namjerno izbjegnute. Kako bi se izbjegle bilo kakve pogrešne interpretacije baštine, nužno je angažirati stručnjake.

ULOGA MUZEJA U POSREDOVANJU BAŠTINE

Kao što Tomislav Šola (1997.) navodi, misija muzeja trebala bi biti kontinuitet *kulturnog koda*. Oni su tu da drže na životu kolektivno sjećanje.¹² Međutim, muzeji su najčešće okrenuti sami sebi, i to predugo, usredotočujući se isključivo na muzeografiju, tj. na istraživanje, skupljanje, zaštitu i predstavljanje vlastitih zbirki. Zauzeti svojim radom unutar zidova muzejskih zgrada, muzealci zaboravljaju da su predmeti o kojima se oni brinu prikupljeni i time izvučeni iz konteksta zajednice kojoj su nužni za rekonstrukciju vlastitog identiteta. Iako govorimo o misiji muzeja općenito, ovdje smo posebno usredotočeni na pomorske muzeje i njihov odnos prema primorskim zajednicama na području njihova djelovanja. Razmišljajući o broju pomorskih muzeja u Hrvatskoj, dolazimo do porazne činjenice da ih, s obzirom na važnost ove specifične baštine, zapravo nema dovoljno.

Muzeji su svoje područje djelovanja predugo promatrali samo kao izvor predmeta za njihove zbirke. Predmeti su izdvojeni iz zajednica i reinterpretirani unutar novoga

10 Hobsbawm, E., 1983., Introduction: Inventing Tradition, u *The Invention of Tradition*, Hobsbawm, E., Ranger, T., ur., Cambridge University Press, str. 1-14.

11 Više o Riječkom karnevalu vidjeti na: <http://www.ri-karneval.com.hr/>.

12 Šola, T., 1997., *Essays on Museums and their Theory*, Helsinki, The Finnish Museums Association, str. 8.

muzejskog konteksta, koji ponekad može biti i pogrešan. Izdvajanjem predmeta kustosi mogu dijelom pridonijeti degradaciji identiteta određene zajednice, koji je ionako ugrožen. Predmeti se odnose u neku instituciju koja je njima *daleka* i na taj se način prekida mogućnost komunikacije zajednice s vlastitom baštinom ako kustosi ne shvate potrebu održavanja tih veza. Kustosi stoga moraju promijeniti zastarjelo elitističko stajalište i početi shvaćati da neki baštinski predmet ima svoju izvornu vrijednost na mjestu na kojemu je nađen, izrađen i upotrebljavan, ondje gdje se ostvarivala njegova stvarna vrijednost, prije njegove eventualne arheološke i muzejske vrijednosti. Vrlo bi često, umjesto skupljanja predmeta, kustosi trebali shvatiti da je njihova uloga pomoći ljudima u lokalnoj zajednici da sami sačuvaju vlastitu baštinu omogućujući im stručnu pomoć gdje god im je ona potrebna.¹³

Potreba kontekstualizacije predmeta muzejskih zbirki unutar baštine nekog područja, logično nameće muzejskim stručnjacima obvezu da izađu iz svojih muzejskih zgrada. To osobito vrijedi za nematerijalnu baštinu.

Pritom u prvi plan dolazi komunikacijska uloga muzeja. Oni trebaju uspostaviti kvalitetan kontakt s lokalnim zajednicama na svojem području jer je to jedini način da se prikupi i sačuva nematerijalna baština. Istodobno, u interakciji s ljudima koji su nositelji elemenata kolektivnog sjećanja zajednice, muzejski stručnjaci mogu raditi na rekonstrukciji identiteta te zajednice.

Jedan od gorućih primjera nematerijalne baštine koju je potrebno spasiti jest sjećanje i stručno znanje radnika u velikim primorskim industrijskim kompleksima. Hrvatska se suočava s problemom propadanja brodogradilišta. To su iste one industrijske korporacije koje su prije nekoliko desetljeća privukle brojnu radnu snagu iz malih primorskih mjesta, kao i iz neposrednog zaleđa velikih gradova. Ti su ljudi posve, ili bar većim dijelom, zapustili svoj tradicionalni način života kako bi ga nadomjestili zarađivanjem u velikim brodogradilištima u Puli, Rijeci i Splitu. Danas kad je budućnost brodograđevne industrije u Hrvatskoj upitna, upitna su i njihova radna mjesta. Pri tome treba imati na umu da oni zapravo čine veliku zajednicu ljudi koji su zajedno zarađivali za život, ali su zajedno provodili i velik dio vremena izvan radnog mjesta jer su mnogi živjeli u radničkim naseljima zajedno sa svojim obiteljima. Osim materijalne baštine brodogradilišta, koja nesumnjivo ima veliku važnost za pomorski identitet Republike Hrvatske i stoga je potrebna njezina pravilna muzeološka valorizacija i zaštita prije nego što se brodogradilišta pretvore u nešto što je neizbježan proces modernizacije, još je važnije što prije zaštititi nematerijalnu baštinu vezanu za sjećanja i stručna znanja brodograđevnih radnika i drugih povezanih zanimanja koja bi u vrlo kratkom roku mogla biti izgubljena nakon što oblici njihova zajedničkog života i stvaranja nestanu. Prepoznajući te nove zadatke u zaštiti brodogradilišta i pomorske industrije kao zajedničke baštine mnogobrojnih ljudi iz naše županije, Pomorski i povijesni muzej

Hrvatskog primorja Rijeka priprema dugogodišnji projekt koristeći se iskustvima Thetys pomorskog Muzeja iz Napulja, koji je već proveo sličan projekt istraživanja nematerijalne baštine brodograđevnih radnika i njihovih obitelji iz sada već rasformiranih brodograđevnih kompleksa grada Napulja.¹⁴

Sličan se problem povezuje s nestajanjem malih brodogradilišta u kojima su građene tradicionalne barke i drveni brodovi. Ona su u Hrvatskom primorju gotovo posve nestala sa širenjem plastičnih i metalnih plovila i još samo nekoliko ljudi može prenijeti to dragocjeno znanje gradnje tradicionalnih drvenih plovila. Postoji nekoliko inicijativa za zaštitu ostataka drvene brodogradnje i malih škerova ondje gdje oni još uvijek postoje, a istodobno se radi i na obnavljanju ili izradi replika tradicionalnih drvenih plovila. Na taj su način neke vrste barki i brodica obnovljene i čak uvrštene na listu zaštićene pokretne baštine. Neke od njih mogle bi se iskoristiti kao mali ploveći muzeji. Druge su inicijative usmjerene prema organizaciji smotri i regata tradicionalnih plovila. No ponovno se postavlja pitanje koliko takve akcije imaju smisla. Proces modernizacije ni u navigaciji se ne može zaustaviti samo da bi se očuvala tradicija. Kako bi se izbjegla moguća pretjerivanja pojedinih spomenutih lokalnih inicijativa, nužno je da se u te aktivnosti uključe lokalni pomorski muzeji koji trebaju uravnotežiti odnose između zaštite tradicionalnih elemenata i napretka, osiguravajući kvalitativne promjene u kulturi i pomirujući dihotomije između razvitka i prilagodbe.¹⁵

Osim toga, novi naponi malih primorskih zajednica i inicijativa usmjereni su prema organizaciji njihovih muzejskih zbirki koje bi prije svega mogli predstaviti kao dio turističke ponude svog mjesta, ali i kao dio njihova nastojanja u oblikovanju svog identiteta. Sporadične inicijative pojedinaca i prethodno spomenutih lokalnih udruga rezultiraju organiziranjem pojedinačnih događanja i zbirki koje vrlo lako mogu skrenuti prema pogrešnoj interpretaciji i upotrebi. Istodobno su neki od njih prepoznali muzej na svojem području kao mjesto na kojemu mogu tražiti stručnu pomoć. To je dobra prilika da se poveže rad kustosa i lokalnih zajednica. Jedna od mogućnosti jest organiziranje ekomuzeja, čije osnivanje zapravo treba potaknuti lokalna zajednica i koji mora biti nošen njezinim aktivnostima. Kustosi trebaju olakšavati takve programe koji se ne zaustavljaju samo na uređenju lokalnih zbirki što se prezentiraju javnosti. Muzejski stručnjaci trebaju neprekidno pružati potporu budućim aktivnostima vezanima za popularizaciju baštine jer je to njihova najvažnija uloga.

Jedna od mogućnosti jest djelovanje putem zavičajnih zbirki, tj. ekomuzeja, pri čemu se aktivnosti ne zaustavljaju na prezentaciji predmeta, već djeluju kao baza lokalne zajednice. Zanimljiv je primjer takvog funkcioniranja ekomuzeja Kuća o batani u Rovinju. Batana je tradicionalna ribarska barka karakteristična za Rovinj, ali i za šire istarsko područje. Inicijativa lokalnih entuzijasta da sačuvaju posljednje primjerke tog plovila prerasla je u

13 Šola, T., 2001., *Marketing u muzejima ili o vrlini i kako je obznantiti*, Zagreb, Hrvatsko muzejsko društvo, str. 40.

14 Projekt *Identiteti Mediterana* započela je profesorica Maria Antonietta Selvaggio sa Sveučilišta u Salernu, zajedno s profesorom Atonijem Mussarijem, ravnateljem Thetys Pomorskog muzeja Napulj. Prof. Selvaggio je nakon prve faze projekta objavila knjigu vezanu za nematerijalnu baštinu industrijskih zona Napulja; Albrizio, M., Selvaggio, M. A., 2001., *Vivevamo con le sirene*, Napulj, La città del sole.

15 Šola, T., 1997., *Essays on Museums and their Theory*, The Finnish Museum Association, Helsinki, str. 18-21.

zavičajni muzej zahvaljujući uspješnoj suradnji zajednice i muzejskih stručnjaka. Batana je referentna točka oko koje se okupljaju i razvijaju mnogobrojne ideje i aktivnosti lokalnih ljudi, pretvarajući tu inicijativu u multidisciplinarni projekt, kao i u način obogaćivanja i razvijanja kulturnog turizma širega rovinjskog područja. Ekomuzej Kuća o Batani inauguriran je 2004. g. u skromnoj kućici u srcu Rovinja i postao je referenca za mnoge druge lokalne inicijative u interpretaciji lokalne baštine, što je i logično s obzirom na to da je ekomuzej zamišljen kao prostor interakcije ljudi i baštine i da djeluje zahvaljujući njima.¹⁶

U takvim situacijama područni bi pomorski muzeji trebali djelovati kao koordinatori lokalnih inicijativa, koje su doista, i srećom, sve brojnije te biti prepoznatljivo mjesto na kojemu se dobivaju informacije i stručna pomoć. Pri tome muzeji ne gube svoju interpretativnu ulogu, ali se cijelo područje na kojemu muzej djeluje razmatra kao jedinstveno, s mnoštvom posebnosti. Muzej objedinjuje taj teritorij, koji bi se inače u interpretaciji fragmentiranih lokalnih zbirki i inicijativa mogao izgubiti. Stoga područni muzej ima važnu ulogu u stvaranju i prezentiranju identiteta šireg područja te olakšavanja popularizacije njegove baštine.

ZAKLJUČAK

Korelacija između muzeja i lokalnih zajednica nezaobilazna je. Muzeji su javne ustanove osnovane da služe javnim potrebama. Većina muzeja financira se iz sredstava poreznih obveznika. No vrlo se često čini da muzeji postoje samo radi sebe samih. Zatvoreni unutar vlastitih zgrada, opterećeni poslovima održavanja zbirki skupljenih tijekom nekih prethodnih razdoblja, kustosi često zanemaruju potrebu suradnje sa svojom sredinom i stručne pomoći lokalnim zajednicama. Izložbe u muzejskim prostorima često se pripremaju pod pritiskom rokova i proračunskih restrikcija, a pri tome se zaboravlja da bi upravo izložba mogla biti prilika, tj. prostor na kojemu posjetitelj upoznaje vlastitu baštinu. Jedna od važnih uloga pomorskih muzeja jest otvaranje prema potrebama lokalnih primorskih zajednica, osobito vezano za razvoj kulturnog turizma, što je očito njihov primarni interes. Muzeji im također trebaju pomoći u (pre)oblikovanju identiteta i pružiti potporu njihovim inicijativama za kvalitetne promjene u interpretaciji baštine. Muzeji trebaju povezivati lokalne inicijative i primjere dobre prakse, te ih predstavljati stručno i objedinjeno. Na taj će način djelovati na promjenu negativne percepcije muzeja u javnosti, pretvarajući se u ustanove koje se brinu o zajedničkoj baštini na svom području. Područni bi muzeji trebali prihvatiti mnoge metode komuniciranja baštine koje se razvijaju putem ekomuzeja. Prema tome, kustosi trebaju djelovati u skladu s potrebama njihove zajednice kako bi imali utjecaja na nju i kako bi stekli povjerenje zajednice. U tom slučaju muzej postaje partner u razvoju svoje lokalne zajednice.

Primljeno: 21. studenoga 2011.

16 Ratković, D. L., 2005., House of Batana / Casa della Batana – an Example of Innovative Project of Cultural Tourism in Croatia, u: Petrović Leš, T., Pletenac, T., ur., *Ethnology and Cultural Tourism*, Zagreb, FF Press, str. 112-113.

MUSEUMS AND THE REMODELLING OF THE IDENTITIES OF SMALL COASTAL TOWNS

Small coastal towns along the Croatian Adriatic are losing their one-time identity based on a traditional economy founded on fishing, seafaring and farming. Because of economic changes, these places are being turned into tourist colonies with cloned architecture and activities. At the same time there are individual initiatives for the protection of the remaining tradition, mostly by the organisation of different events that have a tendency to become annual, i.e. to turn into traditions. Numerous private or local museums or collections are being founded, though without any expert assistance.

Many of these local initiatives have in mind a somewhat strained return to the tradition that is no longer a basis for contemporary life of the community.

The reinvention or complete invention of a past and a tradition derive from failure to understand the history of one's own ancestors. This invented identity is expressed in an imitation of past times in architecture, customs, language, cooking and so on. The problem lies in the failure to understand the ineluctability of the processes of modernisation that are produced in the economic conditions and life style (many people from the former fishing villages now make a living in tourism, while also being employed in nearby urban centres) and the endeavours to freeze some of the aspects of traditional life are questionable.

Local maritime museums, whose role is research, collection, protection and popularisation of the heritage, because of political, economic and social changes, prove to be fairly belated in adapting to new cultural needs, to be conservative and detached from their settings. Hence their role in the community is in doubt.

New guidelines of cultural tourism require re-evaluation of the cultural heritage of these communities. In order to avoid any possibilities of error in the popularisation of the heritage, little coastal communities should work more closely with experts from museums. And the museums, at the same time, should develop an understanding of the importance of their role in the area in which they work in uninterrupted interaction with the local communities. This should become their mission.